

Sygn. akt IV CSK 90/15

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 2 grudnia 2015 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Antoni Górski (przewodniczący)

SSN Jan Górowski

SSN Anna Kozłowska (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa Parafii Rzymskokatolickiej

w O.

przeciwko Skarbowi Państwa-Wojewodzie [...], Agencji Nieruchomości Rolnych w

W. Oddziałowi Terenowemu w B. i Gminie G.

o przywrócenie własności, przyznanie nieruchomości zamiennych ewentualnie
zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 2 grudnia 2015 r.,

skargi kasacyjnej strony pozwanej Skarbu Państwa

- Wojewody [...]

od wyroku Sądu Apelacyjnego

z dnia 11 września 2014 r.,

oddala skargę kasacyjną.

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 17 lutego 2014 r. Sąd Okręgowy w T. nakazał pozwanej Agencji Nieruchomości Rolnych w W. Oddział Terenowy w B. złożenie oświadczenia woli, że zwraca powodowej Parafii Rzymskokatolickiej w O. własność nieruchomości stanowiącej geodezyjnie wyodrębnione działki nr 484 o powierzchni 0,1717 ha i nr 485 o powierzchni 0,09222 ha położone w O., dla których w Sądzie Rejonowym w G. prowadzona jest księga wieczysta KW [...] oraz własność nieruchomości stanowiącej wyodrębnione działki nr 121/22 o powierzchni 1,47 ha i nr 211/14 o powierzchni 52,48 ha położone w N. gmina G., dla których w Sądzie Rejonowym w G. prowadzona jest księga wieczysta KW [...]. Ponadto, Sąd nakazał pozwanej, aby złożyła oświadczenie woli, że przenosi na powódkę własność nieruchomości stanowiącej geodezyjnie wyodrębnioną działkę nr 41/2 o powierzchni 0,73 ha położoną w O. gmina G., dla której w Sądzie Rejonowym w G. prowadzona jest księga wieczysta KW [...]. Następnie, Sąd zasądził na rzecz powódki od Skarbu Państwa - Wojewody [...] kwotę 299.422,60 zł, a od Gminy G. kwotę 74,654 zł i orzekł o kosztach procesu i kosztach sądowych. Postanowieniem z dnia 11 marca 2014 r. Sąd Okręgowy uzupełnił ten wyrok przez „dopisanie w punktach 3 i 4” (dotyczących kwot zasądzonych od Skarbu Państwa i Gminy G.) słów: „z ustawowymi odsetkami od dnia ogłoszenia wyroku do dnia zapłaty”.

W motywach rozstrzygnięcia Sąd Okręgowy ustalił, że Katolicka Gmina Kościelna w O. była wpisany do księgi wieczystej KW O. właścicielem nieruchomości położonej w O., o powierzchni 76,2356 ha. Nieruchomość ta stanowiła w znacznej części gospodarstwo rolne służące utrzymaniu proboszcza jako tzw. beneficjum, a częściowo była zajęta przez kościół i cmentarz. Nieruchomość została przejęta na własność Państwa na podstawie przepisów ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz.87 ze zm., dalej jako ustawa z dnia 20 marca 1950 r. lub ustawa o p.d.m.r.). Protokoły przejęcia, z dni 23 października 1950 r. i 24 stycznia 1959 r. nie zachowały się; przejęcie to zostało potwierdzone orzeczeniem Urzędu do spraw Wyznań w W. z dnia 16 września 1961 r., nr .../67. W roku 1977 Państwo zwróciło powodce trzy działki o łącznej powierzchni 1,93 ha. Na skutek

nowego pomiaru niezwróconej części gruntu, ustalono, że powstał „przybytek” powierzchni wynoszący 2,9837 ha. W dniu 24 kwietnia 1991 r. do Komisji Majątkowej w W., działającej na podstawie przepisów ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 29, poz. 154, ze zm., dalej jako ustawa z 17 maja 1989 r. lub u.s.p.k.k.), wpłynęło pismo, z którego wynikało, że składający i podpisujący je działają w imieniu wnioskodawcy to jest Parafii Rzymsko-Katolickiej w O. i wnoszą o wydanie orzeczenia przywracającego Parafii własność nieruchomości objętej księgą wieczystą KW O., o powierzchni 73,7776 ha, zabudowanej, stanowiącej grunty rolne, użytki zielone i nieużytki, w sytuacji zaś gdyby przywrócenie własności nie było możliwe, o przyznanie nieruchomości zamiennej lub odszkodowania. W uzasadnieniu wniosku wskazano, że nieruchomość przejęta przez Państwo stanowiła własność Katolickiej Gminy Kościelnej i była gospodarstwem rolnym proboszcza. W toku postępowania regulacyjnego Komisja Majątkowa orzeczeniem z dnia 25 maja 2004 r., uwzględniając część żądań, zwróciła Parafii działki gruntu o powierzchni 0,3894 ha objęte księgą wieczystą KW [...]. Parafia zawarła również ugodę z Nadleśnictwem G., w wyniku której zrzekła się roszczeń do działki o powierzchni 0,20 ha a zwrócono jej działkę o powierzchni 3,72 ha. Komisja Majątkowa nie uzgodniła orzeczenia co do roszczeń odnoszących się do pozostałych gruntów o czym powiadomiła Parafię pismem z dnia 29 lipca 2010 r. informując o możliwości dochodzenia tej części roszczeń na drodze sądowej. Powódka wniosła pozew w dniu 28 stycznia 2011 r. i konstruując żądanie zgodnie z art. 63 ustawy z dnia 17 maja 1989 r., domagała się zaspokojenia roszczeń w odniesieniu do pozostałego gruntu, to jest – po uwzględnieniu wyników postępowania regulacyjnego – roszczeń do gruntu o powierzchni 72,4344 ha. Roszczenia zostały skierowane przeciwko Agencji Nieruchomości Rolnych w W. i Skarbowi Państwa a także Gminie G., wobec ustalenia, że część przyjętych gruntów podlegała komunalizacji. W toku postępowania przedmiotem ustaleń faktycznych była wartość przejętych nieruchomości i zagadnienie możliwości wydzielenia działek zamiennych. Przedmiotem z kolei ocen prawnych, w związku z zarzutem pozwanych, była legitymacja czynna powódki. Sąd, po analizie zarówno przepisów historycznych jak i orzecznictwa sądów, wyraził pogląd, że powódka jest

następcą prawnym Katolickiej Gminy Kościelnej w O. Sąd rozważył również zarzut pozwanych utraty przez powódkę roszczeń z art. 63 ustawy z 17 maja 1989 r., a to wobec wszczęcia postępowania przed Komisją Majątkową przez podmiot, który nie był umocowany do działania i w świetle obowiązującego prawa również nie mógł być pełnomocnikiem powódki. Sąd wskazał, że warunkiem dochodzenia roszczeń na drodze sądowej jest wcześniejsze prowadzenie postępowania regulacyjnego i zachowanie terminu sześciu miesięcy z art. 4 ust. 1 ustawy z dnia 16 grudnia 2010 r. o zmianie ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U z 2011 r. Nr 18, poz. 89), co w sprawie nastąpiło. Sąd nie jest natomiast uprawniony do badania czy postępowanie przed Komisją było prowadzone prawidłowo, postępowanie sądowe nie stanowi bowiem kontynuacji postępowania przed Komisją Majątkową.

Apelacje od tego wyroku wnieśli wszyscy pozwani. Wyrokiem z dnia 11 września 2014 r. Sąd Apelacyjny zmienił zaskarżony wyrok w części zasądzającej od Skarbu Państwa - Wojewody [...] kwotę 299.422,60 zł w ten sposób, że zamiast tej kwoty zasądził od tego pozwanego na rzecz powódki kwotę 284.113,90 zł, a w pozostałej części oddalił powództwo, zmienił wyrok w części zasądzającej od Gminy G. kwotę 74.654 zł w ten sposób, że zamiast tej kwoty zasądził od tego pozwanego na rzecz powódki kwotę 69.044 zł, zmienił rozstrzygnięcie o kosztach sądowych i procesu, oddalił apelacje w pozostałej części i orzekł o kosztach za drugą instancję. Ponadto, z apelacji pozwanego Skarbu Państwa od wyroku (postanowienia) uzupełniającego z dnia 11 marca 2014 r., uchylił to rozstrzygnięcie (w części dotyczącej skarżącego) i przekazując sprawę w tej części Sądowi Okręgowemu do ponownego rozpoznania zniósł postępowanie w sprawie w tym zakresie.

Sąd Apelacyjny podzielił ocenę prawną Sądu pierwszej instancji, że powódka jest następcą prawnym Katolickiej Gminy Kościelnej w O. ujawnionej jako właściciel nieruchomości objętej KW O. Wskazał, że podmiot ten, mający osobowość prawną, funkcjonujący na podstawie przepisów ustawy pruskiej z 20 czerwca 1875 r., utracił byt prawny z chwilą wejścia w życie Konkordatu z 1925 r. Od tej chwili bowiem osobowość prawną przysługiwała wyłącznie tym podmiotom, którym osobowość tę przyznawało prawo kanoniczne. Prawo kanoniczne

osobowość tę przyznało m.in. diecezjom, kościołom parafialnym, kapitulnym, a także beneficjom. Osoby prawne wymienione w prawie kanonicznym, czy też erygowane przez upoważnioną do tego władzę kościelną stały się podmiotem praw, w tym prawa własności, przysługującym dotychczas katolickim gminom kościelnym. Sąd Apelacyjny wskazał, że dobra kościelne objęte księgą wieczystą O. obejmowały teren należący do beneficjum proboszczowskiego wraz z kościołem parafialnym p.w. [...] w O. Z dekretu Biskupa C. z dnia 20 lutego 1937 r. w sprawie utworzenia parafii O. wynikało, że cały majątek należący do dotychczasowej kuracji przy kościele w O. został, w związku ze wznowieniem parafii, przekazany kościołowi parafialnemu i beneficjum; w dekrecie wskazano, że obszar ziemi beneficjalnej w O. wynosi 68.7356 ha. Wobec powyższego, ziemia beneficjalna służąca utrzymaniu proboszcza położona w O., związana z kościołem parafialnym, stała się własnością beneficjum proboszczowskiego powołanej tym dekretem parafii. Ten stan prawny trwał do chwili uznania za nieobowiązujący Konkordatu, co nastąpiło uchwałą Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej z dnia 12 września 1945 r. Od tej zaś chwili brak było w państwowym porządku prawnym podstawy prawnej dla uznania za osoby prawne tych podmiotów, których osobowość prawna wynikała z przepisów prawa kanonicznego. Orzecznictwo Sądu Najwyższego (postanowienie z dnia 18 kwietnia 1963 r. I CR 223//63, OSNCP 1964, nr 11, poz.198) osobowość prawną przypisało parafiom, diecezjom i diecezjalnym seminariom duchownym Kościoła Rzymskokatolickiego, taki stan prawny wynikał też pośrednio z przepisów niskiej rangi (zarządzenie Dyrektora Urzędu ds. Wyznań z 13 sierpnia 1971 r. w sprawie wykonania przepisów ustawy z 23 czerwca 1971 r. o przejęciu przez osoby prawne Kościoła Rzymskokatolickiego oraz innych związków wyznaniowych własności niektórych ruchomości położonych na Ziemiach Zachodnich i Północnych). W ten sposób doszło do potwierdzenia na gruncie prawa państwowego posiadania przez parafię osobowości prawnej i nastąpiło to przed wejściem w życie kodeksu prawa kanonicznego z 25 stycznia 1983 r.; przepisy tego kodeksu przyznały parafii osobowość prawną na gruncie prawa wyznaniowego. Źródłem podmiotowości prawnej parafii, a więc i powódki nie było uregulowanie ujęte w art. 72 ustawy z 17 maja 1989 r.; przepis ten jedynie porządkował sytuację prawną tych podmiotów, które osobowość prawną uzyskały wcześniej, na

podstawie przepisów prawa kanonicznego. Ponadto, Państwo w latach 60. i 70. traktowało powodową Parafię jako osobę prawną i następcę prawnego poprzedniego właściciela o czym świadczył dokonany na jej rzecz zwrot części upaństwowionej nieruchomości. W ocenie Sądu Apelacyjnego, skoro nieruchomości Katolickiej Gminy Kościelnej przejął Kościół Parafialny wraz z beneficjum proboszczowskim, a po 1945 r. jednostkę organizacyjną Kościoła Katolickiego stanowiły parafie, które z uwagi na strukturę organizacyjną i własnościową należało identyfikować z wcześniejszymi kościołami parafialnymi to uzasadniało to wnioskowanie, że powódka jest następcą prawnym tych podmiotów. Sąd Apelacyjny zauważył również, że jeżeli nawet nie zachodzi następstwo prawne w ścisłym znaczeniu tego słowa, to powódka jako kościelna osoba prawna, z uwagi na organizacyjny i terytorialny związek z majątkiem Kościoła Katolickiego, którego dotyczyło postępowanie regulacyjne kontynuowane przed sądem, ma określone ustawą uprawnienie do przywrócenia własności nieruchomości należącej do tego samego Kościoła. Cel jaki przyświecał ustawodawcy uchwalającemu ustawę z 17 maja 1989 r., brak w prawie państwowym po roku 1945 uregulowań dotyczących kościelnych osób prawnych, toczenie postępowania przed Komisją Majątkową z udziałem powódki, pozwalały, w ocenie Sądu Apelacyjnego, zaakceptować stanowisko Sądu pierwszej instancji, że powódka jest uprawniona do występowania z roszczeniami na podstawie ustawy z dnia 17 maja 1989 r.

Sąd Apelacyjny wyraził pogląd, że sąd powszechny nie ma uprawnień do kontrolowania prawidłowości wniosku wszczynającego postępowanie regulacyjne i jednocześnie nie podzielił stanowiska skarżących, że wniosek przed Komisję Majątkową został złożony przez podmiot nieuprawniony. Wskazał, że mimo braku podpisu proboszcza na wniosku, wnioskodawcą była powodowa Parafia, tak była ona traktowana przez Komisję Majątkową i również ona była beneficjentem zapadłego w toku tego postępowania rozstrzygnięcia i ugody.

W odniesieniu do pozostałych zarzutów podniesionych przez apelujących, Sąd Apelacyjny stwierdził, że orzekając o obowiązku Gminy zapłaty odszkodowania Sąd Okręgowy wyszedł ponad żądanie, zatem wyrok ponad kwotę żadaną przez powoda w odniesieniu do tego pozwanego podlegał odpowiedniej zmianie. Zmianie podlegał też wyrok w części zasądzającej odszkodowanie od Skarbu Państwa –

Wojewody [...] z uwagi na pominięcie w rozliczeniu wartości działki, której powódka zrzekła się w postępowaniu regulacyjnym oraz wartości działek zamiennych przyznanych powódce. Uwzględnienie tych wartości prowadziło do pomniejszenia kwoty odszkodowania i oddalenia części powództwa. Nie podzielił Sąd zarzutu o możliwości uznania działki nr 221/1 zaoferowanej przez Agencję Nieruchomości Rolnych za nieruchomość zamienną, wskazując na istotne przeszkody natury faktycznej.

Skargę kasacyjną od wyroku Sądu Apelacyjnego wniósł Skarb Państwa-Wojewoda [...], zaskarżając wyrok w części zasądzającej na rzecz powódki kwotę 284.113,90 zł i oddalającej częściowo jego apelację oraz orzekającej o kosztach procesu w obu instancjach. Zarzucił naruszenie przepisów prawa materialnego to jest art. 61 ust. 1 pkt 2 w związku z art. 63 ust. 1-3 w związku z art. 59 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U z 2013 r., poz.1169 ze zm.) w związku z kan. 1272 i kan. 1274 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. przez przyjęcie, że powódka ma legitymację czynną w sprawie, naruszenie art. 61 ust. 1 pkt 2 w związku z art. 62 ust. 3 u.s.p.k.k., przy czym w zakresie regulacji art. 62 ust. 3 w wersji obowiązującej przed uchyceniem tego przepisu ustawą z dnia 16 grudnia 2010 r. o zmianie ustawy z dnia 17 maja 1989 r. (Dz.U. z 2011 r., Nr 18, poz. 89) w związku z art. 4 ust. 2 ustawy zmieniającej, przez wadliwe przyjęcie, że sąd powszechny nie jest uprawniony do badania skuteczności złożenia wniosku o wszczęcie postępowania regulacyjnego. Skarżący zarzucił również naruszenie art. 61 ust. 1 pkt 2 w związku z art. 63 ust. 1-3 u.s.p.k.k. w związku z art. 1 ust. 2 i art. 4 ust. 2 ustawy o p.d.m.r., przez wadliwe przyjęcie, że żądanie przywrócenia przejętej nieruchomości, zgłoszone na podstawie art. 61 ust. 1 pkt 2 u.s.p.k.k. jest zasadne również w przypadku przywrócenia części przejętej nieruchomości oraz, że roszczenie regulacyjne obejmuje wszystkie przejęte na podstawie ustawy z 20 marca 1950 r. nieruchomości, bez względu na cel na jaki dotychczas były przeznaczone dochody z nieruchomości, oraz, że sąd powszechny jest uprawniony do ustalania, na potrzeby zgłoszonego roszczenia regulacyjnego, czy nieruchomość stanowiła gospodarstwo rolne proboszcza oraz uznanie zasadności roszczenia pomimo wydzielenia części nieruchomości w ramach

wykonania ustawy o p.d.m.r. oraz przez przyznanie powódce nieruchomości zamiennych i odszkodowania w zakresie przekraczającym jej roszczenia. W ramach tej podstawy skarżący zarzucił jeszcze naruszenie art. 63 ust. 1 pkt 2 ustawy z 17 maja 1989 r. przez nieuwzględnienie wniosków Agencji Nieruchomości Rolnych związanych z przedstawieniem nieruchomości zamiennych i uznanie, że wydzielenie działki zamiennej stanowi okoliczność utrudniająca uwzględnienie żądania przyznania nieruchomości zamiennej.

W ramach podstawy z art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c. skarżący zarzucił naruszenie art. 328 § 2 w związku z art. 291 § 1 k.p.c. przez brak dostatecznego wyjaśnienia ustaleń faktycznych co do następstwa prawnego i legitymacji procesowej powódki, naruszenie art. 381 k.p.c. przez dopuszczenie dowodu z dokumentu, w postaci mapy gruntów Rzym. Kat. Parafii O., mającego wpływ na rozstrzygnięcie, mimo że był to dowód spóźniony oraz naruszenie art. 105 i art. 100 w związku z art. 291 § 1 k.p.c. przez niewłaściwe zastosowanie co miało wpływ na rozstrzygnięcie o kosztach postępowania.

We wnioskach kasacyjnych pozwany domagał się uchylecia wyroku Sądu Apelacyjnego w zaskarżonej części i orzeczenie co do istoty sprawy przez zmianę wyroku Sądu Okręgowego w zakresie wskazanym w apelacji i oddalenie powództwa ewentualnie uchylecia wyroku w zaskarżonej części i przekazania sprawy Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Nietrafne są zarzuty naruszenia przepisów procesowych w sposób uzasadniający przyjęcie, że mogło mieć to wpływ na wynik sprawy. Uzasadnienie zaskarżonego wyroku zawiera wszystkie przewidziane w art. 328 § 2 k.p.c. i istotne dla wyroku sądu drugiej instancji elementy niezbędne dla przeprowadzenia kontroli kasacyjnej. Zarzut niedostateczności ocen (według skarżącego) w zakresie przypisania powódce statusu następcy prawnego katolickiej gminy kościelnej skarżący nietrafnie umieścił w podstawie procesowej, ponieważ następstwo prawne jest kwalifikacją prawną. Zauważyć można, że skarżący zagadnienie to ułożył również wśród zarzutów naruszenia prawa materialnego; trafność tych zarzutów zostanie oceniona niżej. Nie ma też racji skarżący, że Sąd Apelacyjny naruszył art. 381 k.p.c. przeprowadzając dowód z dokumentu jakkolwiek dokument ten,

w postaci mapy gruntów Parafii O., powódka mogła zgłosić przed sądem pierwszej instancji. Sąd Apelacyjny uwzględniając skomplikowaną materię prawną rozstrzyganej sprawy, na co wskazał w uzasadnieniu, uznał za potrzebne wykorzystanie jako dowodu również i tego dokumentu, a biorąc pod uwagę, że sąd drugiej instancji jest sądem, który ma obowiązek rozstrzygnąć sprawę a nie apelację, brak podstaw do przypisania Sądowi naruszenia art. 381 k.p.c. Twierdzenia skarżącego o naruszeniu przez Sąd przepisów dotyczących rozliczania kosztów procesu należy pominąć ponieważ skarga kasacyjna nie przysługuje od rozstrzygnięcia o kosztach procesu.

Podniesione w skardze kasacyjnej zarzuty naruszenia prawa materialnego są nietrafne. Zagadnienie legitymacji czynnej powodowej Parafii wiąże się niewątpliwie z wykazaniem, że jest ona następcą prawnym podmiotu ujawnionego w księdze wieczystej urządzonej dla nieruchomości przejętej na własność Państwa w trybie przepisów ustawy o p.d.m.r. Podmiotem tym była Katolicka Gmina Kościelna w O. Zagadnienie następstwa prawnego parafii po tym podmiocie nie jest nowe i było już przedmiotem analizy w orzecznictwie Sądu Najwyższego. W tym zakresie powołać można uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2015 r. IV CSK 312/14 (nie publ.); poglądy wyrażone w powołanym wyroku Sąd Najwyższy w składzie rozstrzygającym sprawę niniejszą podziela. Katolicka gmina kościelna to pojęcie związane z kościołem katolickim w dawnym zaborze pruskim. Po wejściu w życie Konkordatu z 1917 r. wszystkie ustawy, rozporządzenia, dekrety sprzeczne z jego postanowieniami straciły moc prawną. Okólnik Prezesa Rady Ministrów z dnia 26 sierpnia 1925 r. wydany w porozumieniu z Ministrami Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Spraw Wewnętrznych, Sprawiedliwości i Skarbu, zawierający instrukcje celem wykonania art. XXV Konkordatu co do ustaw, rozporządzeń i dekrétów, sprzecznych z postanowieniami Konkordatu (Monitor Polski z 4 września 1925 r. nr 204, poz. 877) wymieniając akty prawne, które utraciły moc, pominął ustawę pruską z dnia 20 czerwca 1875 r. o pracach zarządu majątku w katolickich gminach kościelnych, stanowiącą podstawę istnienia i funkcjonowania katolickich gmin kościelnych, co mogło wskazywać, że ustawa pruska nie przestała obowiązywać. Jednocześnie, nie budziło wątpliwości, że z chwilą wejścia w życie Konkordatu, elementem powszechnego porządku prawnego

stały się przepisy prawa kanonicznego i wyłącznie to prawo decydowało, którym instytucjom kościelnym lub zakonnym przysługuje osobowość prawna. Dla usunięcia wątpliwości co do treści uregulowań prawa kanonicznego w zakresie osobowości prawnej, w Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 15 maja 1926 r. (Nr 10, str. 175-182) opublikowano komunikat „w sprawie przepisów prawa kościelnego o osobach prawnych kościelnych i zakonnych” zawierający, sporządzony przez Biuro Episkopatu Polskiego, wyciąg z prawa kanonicznego o osobach prawnych kościelnych i zakonnych. Wynikało z niego, że osobą prawną jest (m.in.) każdy kościół a także beneficjum (kan. 1494 § 2, 99 i 1409); komunikat nie wymieniał katolickiej gminy kościelnej. W orzecznictwie więc przyjęto, mając na uwadze cel Konkordatu, zmierzający do zaprowadzenia od razu i w całej pełni zarządu majątkiem według norm prawa kanonicznego, że z chwilą jego wejścia w życie przestały istnieć gminy kościelne jako osoby prawne i ich miejsce zajęły (sukcesja) właściwe osoby prawne według prawa kanonicznego (por. wyrok Najwyższego Trybunału Administracyjnego z dnia 14 maja 1927 r., OSP 1927, poz. 292 i orzeczenia Sądu Najwyższego: z dnia 31 października 1930 r., III. 2C 231/30, z dnia 20 listopada 1931 r. III C 299/31 i z dnia 24 stycznia 1936 r., II C 2101/35, OSNC 1936, Nr 8, poz. 328).

Z ustaleń sądów wynikało, że od roku 1937, w związku z utworzeniem dekretem Biskupa C. z dniem 1 kwietnia 1937 r. parafii O., majątek Kościelnej Gminy Katolickiej O. stał się majątkiem Kościoła parafialnego p.w. [...] i beneficjum przeznaczonym na utrzymanie każdorazowego proboszcza i służby kościelnej. Taki stan prawny trwał do roku 1945 r., do chwili uznania Konkordatu za nieobowiązujący. Uznanie Konkordatu za nieobowiązujący spowodowało, że przepisy prawa kanonicznego przestały regulować stosunki prawne a obowiązujące stały się wyłącznie przepisy prawa państwowego. Te zaś ogóle nie regulowały osobowości prawnej kościelnych osób prawnych. W systemie prawa państwowego powstała więc niewątpliwie luka prawna, tym bardziej wymagająca wypełnienia, że Państwo wchodziło w stosunki prawne tak z Kościołem a więc związkiem wyznaniowym jako całością jak i jego strukturami organizacyjnymi istniejącymi na oznaczonych terytoriach, władającymi oznaczonym majątkiem. Istnienie Kościoła Rzymskokatolickiego jako związku wyznaniowego i jego struktur nie mogło być

więc i nie było ignorowane przez Państwo. Stosunki Państwo- Kościół do uchwalenia ustawy z 17 maja 1989 r. przechodziły różne fazy, nie można jednak zaprzeczyć, że nawet faza pierwsza, niezależnie od jej represyjnego kursu, czego dowodem była ustawa z 20 marca 1950 r., wskazywała na uznanie podmiotowości prawnej Kościoła Katolickiego w Polsce. Rząd Rzeczypospolitej Polskiej zawarł bowiem w roku 1950 z Episkopatem Polski jako reprezentantem Kościoła Katolickiego w Polsce porozumienie, do treści którego nawiązywał nawet przepis ustawy, to jest art. 61 ust.1 pkt 2 *in fine* ustawy z 17 maja 1989 r., w wersji pierwotnej. Porozumienie to opierało się więc na założeniu, że Kościół Rzymskokatolicki w Polsce jest prawnie uznany. Niewątpliwie, od treści aktu uznania zależy jakie jednostki organizacyjne takiego związku korzystać będą z osobowości prawnej. Do koncepcji uznania (potwierdzenia) jako dopuszczonego w doktrynie systemu powstania osoby prawnej nawiązał Sąd Apelacyjny w uzasadnieniu rozstrzygnięcia. Podkreślić należy, że w doktrynie wskazuje się, iż forma takiego uznania jest obojętna. Przepisy ustawy o p.d.m.r. dotyczyły odjęcia własności nieruchomości nie tylko związkowi wyznaniowemu jako całości ale także własności nieruchomości przysługującej jego jednostkom organizacyjnym (art. 4 ust.1 ustawy), co uzasadnia wniosek, że już wówczas ustawodawca zakładał istnienie jednostek organizacyjnych związku wyznaniowego będących podmiotem prawa własności. Obowiązujący wówczas art.36 p.o.p.c. stanowił, że powstanie, ustrój, zakres zdolności prawnej i ustanie osoby prawnej określa ustawa albo oparte na niej przepisy, a więc ustawodawca nie akcentował tak wyraźnie jak czyni to obecnie w art. 33 k.c., że posiadanie osobowości prawnej uzależnione jest od istnienia przepisu ustawy przyznającego jednostce organizacyjnej tę osobowość. Stąd też brzmienie art. 36 p.o.p.c. stało się podstawą wnioskowania Sądu Najwyższego (por. postanowienie z dnia 18 kwietnia 1963 r. I CR 223/63, OSNC 1964/10/98), że wobec braku stosownej ustawy, osobowość prawną pewnych trwałych struktur kościoła katolickiego, to jest parafii, diecezji i diecezjalnych seminariów duchownych, można wyprowadzić z brzmienia i celów przepisów rangi niższej niż ustawa, w szczególność tych, z których wynikało, że Państwo wchodzi tak w stosunku publicznoprawne jak i prywatnoprawne z takim strukturami. Powołanie się w rozporządzeniu Ministra Finansów z dnia 20 lutego 1962 r. w

sprawie prowadzenia ksiąg przez kościelne osoby prawne oraz zakony i kongregacje duchowne (Dz. U. z 1962 r., nr 18, poz. 77 ze zm.) na „kościelne osoby prawne” wskazywało, że Państwo uznało, iż są jednostki organizacyjne związku wyznaniowego, które korzystają z osobowości prawnej. Biorąc pod uwagę, że w strukturze Kościoła Katolickiego rysowały się wyraziście m.in. parafie, których tworzenie, przekształcanie, znoszenie i ustalanie granic terytorialnych (dekret z dnia 31 grudnia 1957 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych, Dz. U. z 1957 r., nr 1, poz. 6) ustawodawca uzależnił od zgody właściwych organów państwowych, wniosek judykatury (por. też uzasadnienie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 9 stycznia 1964 r. VI KO 49/63, OSNKW 1964/4/67), że parafie mają osobowość prawną, mimo zastrzeżeń zgłaszanych w piśmiennictwie, został zaakceptowany. Dodać należy, że dowodem uznania przez Państwo osobowości prawnej parafii były, trafnie wskazane przez Sąd Apelacyjny, przepisy wydanego na podstawie delegacji z art. 1 ust. 4 ustawy z dnia 23 czerwca 1971 r. o przejściu na osoby prawne Kościoła Rzymskokatolickiego oraz innych kościołów i związków wyznaniowych własności niektórych nieruchomości położonych na Ziemiach Zachodnich i Północnych (Dz.U. Nr 16, poz.156) zarządzenia Dyrektora Urzędu do spraw Wyznań z dnia 13 sierpnia 1971 r. w sprawie wykonania przepisów tej ustawy (M.P. z 1971 r., Nr 44, poz.284) wymieniające jako kościelne osoby prawne Kościoła Rzymskokatolickiego parafie, diecezje i diecezjalne seminaria duchowne.

W strukturze parafii, wwiązany w nią organizacyjnie i gospodarczo, pozostawał kościół jako budowla, proboszcz (wymieniony w powołanym wyżej komunikacie „w sprawie przepisów prawa kościelnego o osobach prawnych kościelnych i zakonnych” jako „niekolegialna osoba moralna, ubocznie jako osoba moralna prawna w Kodeksie Prawa Kanonicznego wskazana”- kan. 470 § 4), a także nieruchomości jako beneficjum a więc materialne źródło dochodów złączonego z nim urzędu, tu: proboszcza (kan.1409). Uznanie za osobę prawną parafii, w sytuacji gdy obejmowała ona nie tylko ogół wiernych ale i kościół parafialny i majątek nieruchomy będący źródłem utrzymania proboszcza, a więc majątek beneficjalny, prowadzi do wniosku, że na gruncie prawa państwowego parafia będąc osobą prawną była traktowana jako właściciel kościoła i majątku beneficjalnego. Nie można pomijać, że takie utożsamianie parafii z majątkiem,

z którym została związana przez przepisy wewnątrz kościoła katolickiego, było powszechne i aprobowane przez władzę, która co prawda w aspekcie prawnym uchylała się od jednoznacznego uregulowania stanu prawnego, ale nie mogła ignorować oczywistych zdarzeń skutkujących uczestnictwem w obrocie jednostek kościoła katolickiego. Podkreślić należy, że zwracając w roku 1977 część nieruchomości upaństwowionej na podstawie ustawy o p.d.m.r., zwrotu dokonano na rzecz powodowej Parafii, także tę Parafię polecono wpisać (i wpisano) do księgi wieczystej jako właściciela.

Skarżący zarzucając brak dostatecznego wykazania następstwa prawnego parafii i wskazując, że następstwo prawne może wynikać wyłącznie z przepisu prawa, oczekiwał wskazania takiego przepisu; niewątpliwie skarżący ma świadomość, że w obowiązującym do roku 1989 r. prawie pozytywnym takiego przepisu nie było. Następstwo prawne pomiędzy Kościelną Gminą Katolicką w O. a Kościołem p.w. [...] i beneficjum nie wywołuje u skarżącego, jak się wydaje, wątpliwości; istnienie tego następstwa wykazano wyżej przy czym stwierdzić należy, że o następstwie tym nie przesądza żaden przepis prawa. O następstwie prawnym powodowej Parafii po Kościele parafialnym p.w. [...] w O. i po beneficjum proboszczowskim przy tym Kościele również nie decyduje państwowe prawo stanowione, skoro ówczesny ustawodawca od jego uchwalenia uchylał się. Jednak, jak wskazano, więź organizacyjna, terytorialna i funkcjonalna pomiędzy kościołem, urzędem proboszcza i nieruchomościami będącymi materialnym źródłem dochodów tego urzędu wskazuje, że parafia, uznana na gruncie prawa państwowego za osobę prawną, musiała być jednocześnie na gruncie tego prawa uznana za właściciela tych nieruchomości.

Sąd Najwyższy nie podziela stanowiska skarżącego, że zastosowanie ma art. 59 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. stanowiący, że w razie zniesienia kościelnej osoby prawnej jej majątek przechodzi na nadrzędną kościelną osobę prawną, ewentualnie na Konferencję Episkopatu Polski lub Konferencję Wyższych Przełożonych Zakonnych, co w ocenie skarżącego prowadzi do wniosku, że status następcy prawnego przypisać należałoby diecezji jako jednostce nadrzędnej nad zniesionymi osobami prawnymi kościelnymi to jest Kościołem parafialnym i beneficjum. Przyczyną, dla której tego poglądu nie można podzielić jest

okoliczność, że powołany przepis obowiązuje w porządku prawnym dopiero od 23 maja 1989 r., to jest od wejścia w życie ustawy o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej i nie może regulować sytuacji prawnych mających miejsce przed tą datą (por. art. XXVI przep. wpr. k.c.), w szczególności decydować o własności majątku kościelnych osób prawnych, których istnieniu w państwowym porządku prawnym ustawodawca skutecznie zaprzeczył czterdzieści kilka lat wcześniej. Stąd też zarzut naruszenia kanonu 1272 i 1274 Kodeksu prawa kanonicznego z roku 1983 jest chybiony.

Reasumując, status powodowej Parafii jako właściciela upaństwowionego w trybie ustawy o p.d.m.r. majątku w postaci nieruchomości objętej KW O. powoduje, że ta Parafia mogła skutecznie złożyć wniosek przed Komisję Majątkową jak i wystąpić z powództwem w sprawie niniejszej.

Postępowanie sądowe wszczęte po zakończeniu bytu Komisji Majątkowej nie jest dalszym etapem tamtego postępowania. Jest postępowaniem toczącym się od początku i w zasadzie przesłanką skutecznego wytoczenia powództwa jest, aby postępowanie przed Komisją Majątkową toczyło się i nie zostało merytorycznie zakończone w odniesieniu do tych samych nieruchomości, których Kościół został pozbawiony oraz zachowanie terminu do wniesienia pozwu. Postępowanie sądowe nie ma więc w zasadzie charakteru kontrolnego. Można przyjąć, że sąd bada tylko dokumenty zebrane w postępowaniu przed Komisją Majątkową w zakresie, w jakim mogą mieć znaczenie dla dochodzenia i zasadności zgłoszonego w sprawie sądowej roszczenia procesowego.

Jak wynika z ustaleń, wniosek skierowany do Komisji Majątkowej z dnia 24 kwietnia 1991 r. o wszczęcie postępowania regulacyjnego dotyczył tych samych nieruchomości, których dotyczyło postępowanie przed sądem. Wniosek jako wnioskodawcę wskazywał powodową Parafię, a jako organ nadrzędny - Kurię Biskupią C. Z jego treści wynikało, że Kuria występuje w imieniu Parafii; wniosek został podpisany przez kanclerza i wikariusza generalnego. Mimo takiego kształtu, w postępowaniu regulacyjnym przed Komisją Majątkową otrzymał bieg. W postępowaniu brał jednak udział proboszcz Parafii i Parafia przez niego reprezentowana była stroną czynności prawnych skutkujących nabyciem w tamtym postępowaniu własności nieruchomości.

Postępowanie przed Komisją Majątkową miało charakter odformalizowany. Normowało go, wydane na podstawie zawartej w art. 62 ust. 9 u.s.p.k.k. zarządzenie Ministra - Szefa Urzędu Rady Ministrów z dnia 8 lutego 1990 r. w sprawie trybu postępowania regulacyjnego w przedmiocie przywrócenia osobom prawnym Kościoła Katolickiego własności nieruchomości lub ich części (M. P. Nr 5, poz. 39 ze zm., dalej: "zarządzenie"). Postępowanie toczyło się według niektórych tylko zasad procedury administracyjnej, ale nie cywilnej. Nie można zatem stosować wobec podmiotu działającego za wnioskodawcę zasad dotyczących pełnomocnictwa wypracowanych na gruncie postępowania cywilnego, podobnie jak brak podstaw do przypisywania brakowi wniosku polegającemu na niepodpisaniu go przez umocowany do reprezentacji organ wnioskodawcy, skutków wynikających z przepisów kodeksu postępowania cywilnego. Niepodpisanie wniosku przez wnioskodawcę (§ 11 ust. pkt 6 zarządzenia) powinien być skłonić Komisję Majątkową do wezwania do usunięcia tej wadliwości, ze skutkiem z § 14 ust. 1 zarządzenia to jest pod rygorem zawieszenia postępowania. Skoro tego nie uczyniono i wnioskowi nadano bieg, wywołał on skutki prawne. Ponieważ postępowanie kontynuowano, rozstrzygając o własności na rzecz Parafii, to brak podstawy do przyjęcia, że prawo powódki do dochodzenia roszczenia wygasło, ze względu na niewystąpienie przez nią z wnioskiem w terminie do 31 grudnia 1992 r. (art. 62 ust. 3 u.s.p.k.k. w związku z art. 2 ustawy zmieniającej z dnia 11 października 1991 r., Dz.U. z 1991 r., nr 107, poz.459). Błędy Komisji Majątkowej w procedowaniu nie mogą obciążać strony. Skoro proboszcz Parafii był zawiadamiany o podejmowanych czynnościach jako wnioskodawca i reprezentował Parafię przy czynnościach prawnych to nie budzi wątpliwości, że popierał żądania wniosku.

Z przepisów ustawy z 17 maja 1989 r. wynika, że ustawodawca nie zamierzał zwrócić Kościołowi Katolickiemu wszystkich nieruchomości przejętych na własność Państwa w trybie ustawy z 20 marca 1950 r. Przepisy ustawy z 17 maja 1989 r. dotyczą jedynie części tych gruntów i obejmują dwa przypadki. Pierwszy wynika z art. 60 ust. 1 pkt 2 i nie wiąże się z postępowaniem regulacyjnym, przepis przesądza o nabyciu *ex lege* własności części gruntów objętych działaniem ustawy z 20 marca 1950 r., w razie spełnienia przesłanek wskazanych w przepisie. Drugi

wynika z mającego znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy art. 61 ust.1 pkt 2, w którym ustawodawca zdecydował, że postępowaniu regulacyjnemu poddane zostają nieruchomości upaństwowione w trybie ustawy z 20 marca 1950 r. jeżeli nie wydzielono z nich należnych gospodarstw proboszczów i, jak należy rozumieć, w zakresie odnoszącym się do gruntu niewydzielonego. Oznacza to, że przewróceniu, w postępowaniu regulacyjnym przed Komisją Majątkową i obecnie w postępowaniu przed sądem, podlega własność tych nieruchomości, które stanowiły gospodarstwa rolne proboszczów i dotyczy to powierzchni poręczanej w ustawie o p.d.m.r. Obszar gospodarstw proboszczów poręczanych przez Państwo, a więc niepodlegających przejęciu, wynikał z art. 4 ust. 2 ustawy o p.d.m.r. – przejęciu podlegała wyłącznie nadwyżka ponad ustawową granicę. Stwierdzenie, że przejęciu podlegała wyłącznie nadwyżka obszaru ponad granicę określoną w art. 4 ust. 2, czyli obszar ponad 50 ha lub ponad 100 ha jeżeli były to grunty położone na terenie województw poznańskiego, pomorskiego i śląskiego (art. 4 ust. 3 ustawy), czyni nietrafnym stanowisko skarżącego, który dowodzi, że ustawa z 20 marca 1950 r. wyznaczając granicę górną i nie wskazując granicy dolnej poręczanego gospodarstwa rolnego proboszcza, usprawiedliwia wnioskowanie, iż roszczenie z art. 61 ust.1 pkt 2 u.s.p.k.k. nie powstaje jeżeli kościelna osoba prawna otrzymała (zatrzymała) z tego gospodarstwa chociażby minimalną powierzchnię. Skarżący wskazywał, że taka sytuacja miała miejsce w sprawie skoro z przejęcia wyłączono areał o powierzchni 0,578 ha i zwrócono 1,93 ha; w ocenie skarżącego skutkowało to brakiem roszczenia regulacyjnego. Nietrafność tego poglądu wobec brzmienia art. 4 ust. 3 ustawy o p.d.m.r. nie budzi wątpliwości. Ponadto skarżący pominął, że art. 61 ust. 1 pkt 2 ustawy z 17 maja 1989 r. stanowi o niewydzieleniu „należnych w myśl ustawy gospodarstw rolnych proboszczów”. Ustawa z 20 marca 1950 r. przewidywała wydzielenie (poręczenie) gruntów o powierzchni wyżej wskazanej, ta zatem powierzchnia, to jest 50 ha lub 100 ha była „należna” w myśl ustawy. Niewydzielenie powierzchni należytnej uzasadnia roszczenie regulacyjne. W odniesieniu zaś do powodowej Parafii skarżący pominął również, że jako podstawę prawną wyłączenie od przejęcia powierzchni 0,5780 ha (orzeczenie Urzędu do spraw Wyznań z dnia 16 września 1961 r.) jak i zwrotu gruntu o powierzchni 1,93 ha (decyzja Urzędu Wojewódzkiego w T. z dnia

29 listopada 1977 r.) wskazano art. 2 ust. 2 ustawy o p.d.m.r., a więc przepis dotyczący gruntów i obiektów wyłączonych od przejęcia, a nie art. 1 ust. 2 tej ustawy dotyczący gruntu niepodlegającego przejęciu.

Brak podstaw do przyjęcia, że w postępowaniu regulacyjnym, którego celem jest przywrócenie własności gruntu stanowiącego - w chwili przejęcia nieruchomości na własność Państwa - gospodarstwo rolne proboszcza, strona powinna uzyskać, zgodnie z art. 4 ust. 5 ustawy o p.d.m.r., decyzję właściwego ministra stwierdzającego, że nieruchomość stanowi gospodarstwo rolne proboszcza. Postępowanie regulacyjne jest postępowaniem mającym na celu odzyskanie przez kościelne osoby prawne części tych nieruchomości, które objęte działaniem ustawy z 20 marca 1950 r., zostały przejęte z naruszeniem interesów kościelnej osoby prawnej, nie ma zaś na celu reaktywowania gospodarstwa rolnego proboszcza. Postępowanie regulacyjne nie jest postępowaniem toczącym się na podstawie przepisów ustawy z 1950 r. i dla jej prawidłowego wykonania. Postępowanie regulacyjne jest postępowaniem mającym zadośćuczynić krzywdom jakich doznał Kościół Katolicki w Polsce w przeszłości, stąd też roszczenia ujęte w art. 63 ustawy wskazują ich rodzaj, daleko szerszy od li tylko „przywrócenia własności”. Stąd też w takim postępowaniu sąd, nawet gdyby chodziło wyłącznie o przywrócenie własności, ustala czy nieruchomość została przejęta w trybie przepisów ustawy o p.d.m.r., czy doszło do wydzielenia gospodarstwa rolnego proboszcza. Stwierdzenie, że do wydzielenia należnego gospodarstwa rolnego nie doszło, uzasadnia uwzględnienie żądania w zakresie powierzchni przewidzianej ustawą z 20 marca 1950 r., przy czym istotnie chodzi o rolny charakter tych nieruchomości za czym przemawia treść art. 61 ust.1 pkt 2 zdanie drugie i trzecie u.s.p.k.k.

Zarzut, że Sąd nie uwzględnił wniosków Agencji Nieruchomości Rolnych dotyczących nieruchomości przedstawionych jako zamienne wiąże się z ustaleniem okoliczności faktycznych czyniących niemożliwą regulację w sposób wskazany w art. 61 ust. 1 pkt 1 i 2; nie jest to zatem zarzut mieszczący się w podstawie z art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c., ale zarzut wprost zmierzający do podważenia ustaleń faktycznych Sądu, a zatem zarzut niedopuszczalny (art. 398³ § 3 k.p.c.).

Z przedstawionych przyczyn Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. orzekł jak w sentencji.

eb